

Uysal Yaka: Çocuk Emeginin Sınıfsal Konumuna Dair Yeni Bir Kavramsallaştırma

Sibel DEMİR*

ÖZ

Bu çalışmada çocukluk toplumsal bir inşa süreci olarak ele alınmış; çocuk tanımı, çocuk haklarının gelişimi incelendikten sonra çocuk işçiliği, adı konmamış bir sınıf olarak değerlendirilmiştir. Çocukluk hakkındaki literatür ile ilgili tarihsel gelişmeler aktarılmış; çocuk hakları ile sosyal hizmet etkileşimi sosyolojik bakış açısıyla analiz edilmiştir. Çalışma, görünmeyen emek türlerinden biri olan çocuk işçiliği ile ilgili yapılacak araştırmalara çocuğun sınıfsal konumunu betimleyen bir kavramla katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Çocuk, çocukluk, çocuk işçiliği anahtar kelimeleri taratılarak literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Çocukluk kavramı “sömürgeleştirilmiş” bir kategori olduğu vurgulanarak, çocukluğun sınıfsal konumu “uysal yaka” olarak kavramsallaştırılmıştır. Çocuk işçiliğine ilişkin literatüre kazandırılması hedeflenen “uysal yaka” kavramının ortaya çıkış nedenleri ele alınırken, sosyal hizmetin tahakküm ilişkilerini dönüştürücü rolünü özellikle önem taşımaktadır. Bu yönüyle makale, sosyal hizmet uygulayıcıları ve politika geliştiriciler için kuramsal bir temel sunmayı hedeflemekte olup sosyoloji ve sosyal hizmet disiplinleri başta olmak üzere pek çok disiplin açısından önemli etkiye sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, Çocuk İşçiliği, Uysal Yaka, Çocukluk, Çocuk Hakları.

Başvuru / Kabul: 26 Kasım 2025 / 28 Aralık 2025

Atıf: Demir, S. (2026). Uysal Yaka: Çocuk Emeginin Sınıfsal Konumuna Dair Yeni Bir Kavramsallaştırma. *İmgelem*, 18, 447-468.

Obedient Collar: A New Conceptualisation of the Class Position of Child Labour

ABSTRACT

This study approaches childhood as a process of social construction; after examining the definition of childhood and the development of children's rights, child labour is evaluated as an unnamed class. Historical developments in the literature on childhood are recounted; the interaction between children's rights and social services is analysed from a sociological perspective. The study aims to contribute to future research on child labour, one of the invisible types of labour, by introducing a concept that describes the class position of children. In line with the existing literature on child labor, a literature review was conducted by searching and summarizing the keywords child, childhood, and child labor. Emphasising that the concept of childhood is a “colonised” category, the class position of childhood was conceptualised as the ‘compliant collar’. While examining the reasons for the emergence of the concept of ‘compliant collar,’ which aims to be added to the literature on child labour, the transformative role of social work in power relations is particularly important. In this respect, the article aims to provide a theoretical basis for social work practitioners and policy makers and has a significant impact on many disciplines, particularly sociology and social work.

Keywords: Child, Child Labour, Obedient Collar, Childhood, Children's Rights.

Received / Accepted: 26 November 2025 / 28 December 2025

*Dr., Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Tıp Fakültesi, PDR, Zonguldak/Türkiye. E-mail: sibel_demir_akdeniz@hotmail.com, ORCID Numarası: 0000-0003-2852-0844, ROR ID: https://ror.org/01dvabv26

Citation: Demir, S. (2026). Obedient Collar: A New Conceptualisation of the Class Position of Child Labour. *İmgelem*, 18, 447-468.

GİRİŞ

Çocukluk, yalnızca biyolojik bir gelişim evresi değildir. Toplumsal, kültürel, tarihsel, ideolojik bağlamda biçimlenen, inşa edilen, değişkenlik gösteren bir yapıya sahiptir ve farklı biçimlerde tanımlanmıştır. Bu bağlamda çocukluk, sadece yaşla tanımlanamaz; toplumsal bağlamla açıklanması gereken bir kategoridir (Jenks, 1996; Eğribel, 2019). Ördem’in belirttiği gibi, çocukluk olgusunun tarihsel dönüşümünün; ekonomik yapı, siyasal iktidar ilişkileri ve toplumsal kültürle iç içe (2020) geçtiği söylenebilir. Buradan hareketle çocuğun kim olduğuna dair tanım, evrensel bir geçerlilikten ziyade dönemin ideolojileri, üretim ilişkileri ve kültürel kodlarıyla şekillenir, değişiklik gösterir.

Çocukluk, farklı disiplinlerin kesişiminde yeniden tanımlanan ve her dönem yeni biçime bürünen bir olgudur. Sosyoloji ve sosyal hizmet bu dönüşümü ve çocukların toplumsal hayat içindeki yerini anlamada, çocukların maksimum faydalarına olacak müdahale ile çözümler geliştirme noktasında önemli katkılar sunar. Sosyoloji 19. yüzyılla birlikte hız kazanan ekonomik, teknik, sosyal ve kültürel değişimlerin yarattığı büyük altüst oluşlara çözüm arayan bir bilim olarak (Erkan, 2022, s. 368) çocukların toplumsal hayat içindeki yerini anlamada yardımcı olacaktır. Bilhassa sosyal hizmet disiplini açısından modern çocukluk paradigmasında çocukluğun “masumiyet”, “bağımlılık” ve “bakım gereksinimi” üzerinden tanımlanması ve çocukların yetişkinlerin otoritesi altında varlık bulma gayreti (James ve Prout, 2001; Jenks, 1996) eleştirilir. Modern çocukluk paradigmasının eleştirisi (Mendel, 2011), sosyal hizmetin korumacı yaklaşımını yeniden düşünmeye yönlendirir. Şöyle ki; sosyal hizmet çocuğu bireysel ihtiyaçları olan, toplumsal koruma ve destekleme gereksinimi duyan bir aktör olarak ele alır. Bu nedenle, sosyal hizmet uygulamalarında çocuk tanımı yalnızca yaş değil; gelişim, ihmal-istismar riski ve sosyoekonomik dezavantaj gibi unsurlarla şekillenir. Bu bağlamda sosyal hizmet, yalnızca koruyucu bir işlev değil, aynı zamanda bireyi ulus-devlete kazandırmaya yönelik bir işlev üstlenmiştir (Çelik, 2020). Bu perspektif, sosyal hizmetin çocukla çalışma yöntemlerini dönüştürür. Temel alınması gereken durum; çocuğun sesi, deneyimi ve katılımıdır.

Çocukluk olgusuna dair akademik yaklaşımların heterojen bir yapı sergilediği gözlemlenmektedir. Onur’a (2005) göre, araştırmacılar Batı’daki çocukluk tarihini çoğunlukla Orta Çağ dönemiyle başlatmaktadır. Farklı yaklaşımlara rağmen çocuk olgusu hakkındaki yaklaşımların temelde iki ana eksen etrafında toplandığı görülmektedir. İlk yaklaşım, kültürel

ve siyasal yapıların çocukların yaşam koşulları, toplumsal konumları ve toplumların çocukluk kavrayışları üzerindeki etkilerini incelemektedir. İkinci yaklaşım ise, biyolojik etkenlerin çocuk gelişiminde belirleyici rol oynadığı ve yetişkin-çocuk ilişkilerinin bu biyolojik temeller doğrultusunda şekillendiği varsayımına dayanmaktadır.

Modernitenin çocukluk anlayışı hem çocuğun toplumsal konumunu hem de modern yetişkinliğin sınırlarını tanımlayan bir çerçeve sunmaktadır (Öztan, 2013). Literatürde çocuk artık bir mülkiyet nesnesi değil, hak sahibi bir birey; yalnızca sosyal kontrolün nesnesi değil, toplumsal süreçlere katılan aktif bir aktör olarak tanımlanmaktadır (Şirin, 2017; Ördem, 2020; Yılmaz ve Özgür, 2020; Erkul, 2021; Kaya ve Aydın, 2021; Acar, 2023). Bu bağlamda çocuğu homojen bir sınıf olarak değil; bireysel farklılıklarıyla ele alınması gerektiği vurgulanmalıdır. Cinsiyet, etnik köken, ırk, engellilik gibi kesişimsel kimlik unsurları ile kültürel çeşitlilik, çocuğun sosyolojik analizinde merkezi öneme sahiptir.

Çocuk işçiliği, sosyal hizmet literatüründe çoğunlukla hak temelli ya da korumacı perspektiflerle ele alınmaktadır. Bu yaklaşımlar çocuk emeğinin sınıfsal boyutunu görünmez kılmaktadır. Çocuk işçiliği olgusunu ailelerin ekonomik durumları ile ilişkilendiren yaklaşımlar, çocuk işçiliğini “mağduriyet” olarak okumakta yahut aile içi sorumluluk kapsamında ele almaktadır. Çalışan çocukları betimlerken çalışmaya “sürüklenen” tabiriyle betimlemekten öte, kapitalist üretim ilişkilerinde çocuk emeğinin, güvencesizlik, itaat ve görünmezlik ekseninde oluşan yansımalarını okumak elzemdir. Kapitalist üretim ilişkilerindeki çocuk emeğinin bu durumu; çocukların sistematik olarak bastırılmış ve tahakküm altına alınmış bir emek sınıfı içinde konumlandığını göstermektedir. Bu yaklaşım, aynı zamanda mevcut literatürdeki kuramsal boşluğa işaret etmektedir. Bu bağlamda, çocuk işçiliği, hâkim sınıf analizlerinin ötesine geçerek, özgün bir sınıf kategorisi olarak ele alınmalıdır.

Gayri resmi emeğin görünür olmayan aktörlerinden biri olan çocuk işçilerin sayısında önemli bir artış eğilimi gözlenmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yayımlanan istatistiklere göre, 15-17 yaş aralığındaki çocukların işgücüne katılım oranında kayda değer bir yükseliş gözlemlenmiştir; bu oran 2020'de %16,2 iken, 2024 yılı itibarıyla %24,9 seviyesine ulaşmıştır. Artan çocuk işçi sayısına rağmen, işçi sınıfını homojen bir sınıf olarak görmek eksik kalacaktır. Çalışma hayatına sürüklenen çocukların sınıfsal anlamda kavram karşılığı olmaması dikkat çekicidir. Yoksa “küçük insanlar” sınıf çalışmalarında görmezden mi gelinmiştir. Nitekim alanyazın okumalarında fark edilen bu durum, çocuk işçi popülasyonun büyüklüğü ile bir araya geldiğinde; ayrı bir kategorizasyona ihtiyaç olduğu için kavram önerisi ile sosyoloji ve sosyal hizmet bağlamında ilgili literatüre katkıda bulunmak

istenmiştir. Bu katkı ile yapısal adaletsizliğin görünür kılınmasına yönelik eleştirel bir yaklaşım sergilenmeye çalışılmaktadır.

Çalışmanın problemi; çocukluk kavramının tarihsel bağlamda nasıl inşa edildiği merakından hareketle; çocuk işçiliği olgusunun, geleneksel sınıf analizlerinin dışında nasıl kavramsallaştırılabileceği sorusudur. Bu amaç doğrultusunda; “uysal yaka” kavramı çocuk emeğini üretim ilişkileri bağlamında özgün bir sınıfsal kategori olarak nasıl açıklamaktadır sorusuna yanıt aranmak istenmiştir. Bu kapsamda, çocukluk ve çocuk işçiliği olgularını tarihsel bir bağlamda değerlendirerek, çocuk emeğinin sınıfsal konumuna ilişkin özgün bir kavramsallaştırmaya geçilmek istenmiştir. Literatürde eksikliği hissedilen kuramsal bir boşluğu doldurma amacıyla Gerard Mendel’in eleştirel çocukluk yaklaşımından hareketle geliştirilen “uysal yaka” kavramı aracılığıyla, çocukların işgücü piyasasında maruz kaldıkları görünmezlik, güvencesizlik ve edilgenlik durumu sınıfsal bir kategori olarak tartışmaya açılmaktadır. Böylece çalışmanın temel amacı, çocuk işçiliğini yalnızca korunması gereken bir mağduriyet değil, çocuk işçiliğini kapitalist üretim ilişkilerinin yapısal bir çıktısı olarak “uysal yaka” kavramı üzerinden sınıf temelli bir çerçevede analiz etmektir. Literatüre kazandırılmak istenen uysal yaka metaforu ile sosyal hizmet disiplinine teorik bir katkı sunmak ve çocuk emeğinin görünürlüğünü artırarak, sosyal politika üretiminde sınıfsal adalet odaklı bakış açısı kazandırmayı, çocuk emeğine dair yeni kuramsal tartışmalara zemin hazırlamayı amaçlamaktadır.

Çocuk emeğini sınıfsal bir kategori olarak tartışmak, kesinlikle çocuk işçiliğini meşrulaştırmak anlamına gelmemektedir. Aksine bu kavramsallaştırma, çocukların çalışma yaşamında maruz kaldıkları yapısal baskı, itaat ilişkisi ve görünmezliğin doğallaştırılmasını eleştirmek ve bu durumu sınıfsal bir adaletsizlik olarak görünür kılma amacını taşır. Bu amaç doğrultusunda, “uysal yaka” kavramı çalışma kapsamında eleştirel bir analitik araç olarak kullanılmaktadır.

Tarihsel Süreçte Çocukluk

İlkel toplumlarda çocuk, çoğunlukla iş gücüne katkı sağlamadığı sürece ikincil konumda yer almıştır. Engelli doğan çocuklar; doğaüstü cezalandırmanın işareti olarak görülmüştür, bazı çocuklar annelerinin korumaları sayesinde hayatta kalsalar da, bazı kazılarda çok küçük çocukların dahi anneleriyle gömüldüğüne rastlanmıştır (Başaranbilek, 1994; Çavuşoğlu, 2013).

Eski Yunan'da erkek çocuklar yurttaş olarak yetiştirilirken, kız çocuklar aile içi roller ile sınırlandırılmıştır (Koç Başar, 2021). Ortaçağ'da ise; Philippe Ariès'in klasik çalışmasında

(1962) belirttiği gibi çocukluk bugün anladığımız anlamda bir kavram olmayıp çocukların minyatür yetişkinler olarak algılandığı vurgulanmıştır (aktaran: Güçlü, 2016). Sanayi Devrimi ile birlikte çocuk işgücü olarak değerlendirilmeye başlamış, erken çocukluk eğitimi ile ilgili kurumsal yapılar oluşmuştur (Heywood, 2003; Turmel, 2008).

Protestan toplumlarında, okullara yoksul çocukların gitmesinin zorunlu olması, okulları “öğrenme arzusunun geliştiği mekanlar” olarak değil, “çalışmanın zorunlu olduğu yerler” olarak algılanmasına yol açmıştır (Erkul, 2021). Diğer yandan, yoksul öğrencilerin zengin öğrencilere çeşitli hizmetlerde bulunarak, örneğin sofralarını hazırlamaları ve yerleri süpürmeleri gibi işlerle meşgul olmaları, onları toplumun emekçi kesimlerinden biri olarak konumlandırılmıştır (Bumin, 2013). Bu okullarda çocuklar, pedagojik gerekçeler öne sürülerek emekleri üzerinden sömürülmüşlerdir. Bu durumun temelinde ise, çocukların çok yönlü beceriler kazanmalarına rağmen, edindikleri yetkinlikleri yönlendirebilecekleri farklı iş alanlarının bulunmaması yatmaktadır (Bumin, 2013). Çocuklar arasındaki eşitsizlik farkı formlarda olsa da hala devam etmektedir. Bu eşitsizlik çocukların ortak alanı olarak okullarda kendini dönemin şartlarına göre göstermektedir. Protestan toplumlarda yoksul çocuk, varlıklı çocuklara hizmet ederken; Uyan-Semerci ve arkadaşlarının (2012) belirttiği üzere, günümüzde yoksul mahallelerde yaşayan çocuklar genellikle bu bölgelerdeki okullara devam ederken, sosyoekonomik açıdan daha iyi durumda olan çocuklar ise zengin mahallelerdeki okullara gitmektedir. Bu durum, eğitimde fırsat eşitsizliğini derinleştirmektedir. Dolayısıyla, Uyan-Semerci ve diğerleri (2012), eğitimde niteliğin artırılması amacıyla, kamu otoritelerine devlet okullarının altyapısını güçlendirme, erişilebilirliği genişletme ve okulların genel kalitesini yükseltme yükümlülüklerini yerine getirme önerisinde bulunmaktadır.

Çocuğun yaşam standartları, doğrudan hane halkının yaşam koşullarına bağlıdır. Çocuk yoksulluğuyla mücadeleyle yönelik olarak hane halkı üyelerinin istikrarlı ve yüksek standartlı iş imkanlarına erişiminin temin edilmesi temel bir gereklilik olarak öne sürülmüştür (Uyan-Semerci vd., 2012). Bu doğrultuda, ailenin yapısal kapasitesini güçlendirmeyi hedefleyen bir modelin geliştirilmesine ihtiyaç duyulduğu ve çocukların aile ortamında psikolojik ve sosyal destek alabilmelerini mümkün kılacak kapsayıcı bir sosyal hizmet sisteminin oluşturulmasının zorunluluğu vurgulanmalıdır. Ayrıca, çocuğun iletişim becerilerini güçlendirmesi açısından, okulda bir öğretmenle, aile içinde bir kardeş, ebeveyn ile ya da bir arkadaşla kuracağı destekleyici ilişkilerin önemli olduğu ifade edilmiştir (Uyan-Semerci vd., 2012). Gerek Protestan toplum örneği gerekse günümüz örneğinde görüldüğü üzere; çocuk hakları görünür

olmadığı ve çocuklar için önlem alınmadığı sürece; içinde bulunduğu dönemin dezavantajlısı olmaya bir şekilde devam etmektedirler.

Osmanlı döneminde çocukluk, aile içinde dini ve ahlaki değerlerle şekillenirken; 19. yüzyıldan itibaren modernleşme süreçleriyle birlikte okul, sokak ve yetimhane gibi yeni mekanlarda yeniden inşa edilmiştir (Yıldırım, 2021). Yetimhaneler (Darüleytamlar), Osmanlı'dan itibaren sosyal hizmetin çocuklara yönelik ilk kurumsal mekanlarıdır. Ayrıca, Acar (2023) Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde sokakta yaşayan çocuk sayısının arttığını ve yerel yönetimlerin bu durumu azaltmak amacıyla çeşitli yöntemler uyguladığını belirtmektedir. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişte çocuk, ahlaki-dini kimlikle donatılmış bir varlık iken Cumhuriyet'in ilk yıllarında çocukluk politikaları, geleceğin yurttaşı olarak ilk kalkınma ideolojisi ve ulus inşa süreci ile paralel olarak ulusal projeye dahil edilmiştir (Onur, 2001). Cumhuriyet döneminde ise çocuk refahı daha sistematik hale getirilmeye çalışılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanı, beraberinde getirdiği siyasi iklim ve sosyal yapısal dönüşümlerle birlikte, 'cumhuriyet çocuğu' imgesinin kurumsal ve ideolojik olarak inşa edilmesini sağlamıştır (Öztan, 2013, s. 6-7). Cumhuriyet'in kurucuları bu toplumsal mirasın farkındaydılar ve bu bilinç dezavantajlı çocuklara yönelik hizmetlerin geliştirilmesi konusunda adım atmaya zorladı. Böylece Himaye-i Etfâl Cemiyeti Cumhuriyet'in ilk elli yılına damgasını vuracak işlere imza atmaya başladı (Acar, 2023, s. 2300). Sadece Türkiye örneğinde değil Birleşik Krallık örneğinde de hükümet politikalarının çocuk yoksulluğunu etkilediği görülmektedir. Şöyle ki; United Nations Children's Fund, Child Labour (UNICEF)'ın 2007 yılına ait raporunda, Birleşik Krallık çocuk yoksulluğu açısından 24 ülke arasında 23. sırada yer almıştır. Çocuk yoksulluğu oranı 1996/1997 yıllarında yoksul çocuk sayısı 3,4 milyon iken, 2005/2006 yıllarında yoksul çocuk sayısı 2,8 milyona düşüş göstermiştir (Adams vd., 2014, s. 114-116). Ancak, 2018 yılında çocuk yoksulluğu oranı %23,5'e ve yoksul çocuk sayısı 3,2 milyona yükselmiştir (Eurostat, 2020). Başbakan Tony Blair'in 2010 yılına kadar süren hükümet döneminde çocuk yoksulluğu ile mücadelede başarılı olmuşken, Muhafazakâr Parti lideri David Cameron'un hükümetiyle birlikte çocuk yoksulluğu ile ilgili verilerdeki kötüleşme yaşanmıştır, bu nedenle politikaların çocuk yoksulluğunu etkilediğini söylenebilir (Erkul, 2021).

II. Dünya Savaşı sonrasındaki toplumsal ve politik gelişmeler, çocuk koruma anlayışındaki değişim ve dünyada giderek yaygınlaşan sosyal devlet anlayışıyla paralel olarak, Türkiye'de, korunma ihtiyacı içindeki çocuklara yönelik yasal düzenlemeler yapmaya başlamıştır. 1949 yılında tesis edilen 5387 sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında

Kanun, bahsi geçen çerçevede hukuksal zemin oluşturmaktadır. Ancak, yalnızca on yıl sonra, 1957 yılında 6972 sayılı kanunla yürürlükten kaldırılmıştır. Çocuk Esirgeme Kurumu (ÇEK), eski etkinliğini yitirerek sıklıkla politik tartışmaların içine çekilmiş ve hizmet kalitesiyle ilgili ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. ÇEK'in tüzel kişiliği, 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanununun 1983 yılında yürürlüğe girmesiyle hukuken sona ermiştir (Acar, 2023).

1980 sonrasında ise neoliberal politikalarla çocukluk, daha fazla bireysel sorumluluk ve ebeveyn denetimi ile tanımlanmıştır. Nitekim modern dönemin genel eğilimine bakıldığında; çocuk bir yatırım aracı, bir sermaye ve devletin geleceği olarak yeniden inşa edilmiştir (Woodhead, 2005). Nitekim Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş pratiğinde benzer bir durum görülmüştür. Cumhuriyetin kuruluş felsefesi, yetiştirilecek olan modern ve vatansever nesli, toplumsal dönüşümün anahtarı ve Batı medeniyetine ulaşımın aracı olarak görmüş; bu çocuklara ulusal bağımsızlığın sürdürülmesinde ve ülkenin istikbalinde büyük bir değer atfetmiştir (Öztan, 2013).

1980'lerden itibaren sosyolojide “yeni çocukluk sosyolojisi” yaklaşımı gelişmiştir. Aynı zamanda sosyolojik açıdan çocukluk, doğuştan gelen bir olgu değil, toplumsal olarak inşa edilen bir kategoridir (Onur, 2010). Geleneksel anlayış çocukluğu sosyalizasyon sürecinin pasif bir parçası olarak görürken, yeni yaklaşım çocukları “toplumsal aktörler” olarak ele alır (James ve Prout, 2001; Corsaro, 1997). Bu bağlamda, sosyolojik analizler artık çocukların kendi kültürlerini üretebildiklerini, yetişkin dünyasını yeniden şekillendirme kapasiteleri olduğunu vurgular (Corsaro, 1997; Demir Gürdal, 2015). Ayrıca çocukluk, sadece bir gelişim dönemi değil, kültürel ve tarihsel olarak inşa edilmiş bir yaşam evresi olarak değerlendirilir (Prout ve James, 2005; Aries, 1962). Philippe Ariès'in çocukluğun modern bir buluş olduğu yönündeki iddiasının (1962) öncü sayıldığını belirtmek gerekir. Philippe Ariès'in öncülüğünü yaptığı bu yaklaşım, çocukluğun modern öncesi toplumlarda özel bir statüye sahip olmadığını, zamanla toplumun ihtiyaçlarına göre anlamlandırıldığını göstermektedir (1962). Ariès'in (1962) ortaya koyduğu gibi, çocukluk tarihsel olarak göreceli bir kavramdır.

Çocuk tanımı normatif bir boyut da taşır. Modern anlamda en yaygın tanımına, 1989 tarihli Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde (BMÇHS) yer verilmiştir. Sözleşmenin 1. Maddesinde yer aldığı üzere; reşit olma yaşı daha erken belirlenmediği sürece, 18 yaşına kadar her insan çocuk olarak kabul edilir. Ancak bu hukuki tanım, sosyolojik ve sosyal hizmet disiplini açısından yetersizdir; zira çocukluğun deneyimlenmesi, sınıf, cinsiyet, kültür gibi değişkenlere bağlıdır (Qvortrup, 2005). 18 yaşına kadar her birey çocuk olarak

tanımlanırken, sosyolojik analizler bu yaş sınırının toplumsal normlarla şekillendiğini vurgular (Dirican, 2018).

Çocuk, sadece biyolojik olarak gelişimini tamamlamamış bir birey değil; aynı zamanda sosyalizasyon sürecinin aktif bir öznesi olarak kabul edilmelidir (Corsaro, 1997; Demir Gürdal, 2015). Böylece çocuk, toplumsal normlarla biçimlenen bir kategori olmakla kalmaz, aynı zamanda farklı sosyo ekonomik, politik ve kültürel bağlamlarda yeniden üretilen bir yapıdır (Qvortrup, 2005). Mayall (2000); James ve Prout (2001) gibi çocukluk sosyologları çocukların yalnızca sosyalizasyon sürecinin nesneleri değil, aynı zamanda toplumsal aktör olduklarını vurgulamaktadırlar.

Sosyal bilimlerde özellikle son 40 yılda, çocukluk kavramı üzerine derinleşen tartışmalar çocukların pasif değil aktif toplumsal özne olduğunu ortaya koymaktadır (James ve Prout, 2001). Bu çerçevede, çocuk “eksik yetişkin”, “yetişkinlik öncesi pasiflik” veya “minyatür yetişkin”, “küçük insan” değil, toplumsal olarak anlam üreten ve kendi içinde bir anlam dünyası olan özne olarak görülmelidir (Prout ve James, 2005).

Çocuk Hakları: Evrensel Çerçeve ve Türkiye Pratiği

Geçmişte sosyal bilimciler, çocukları çoğunlukla aile ve okul gibi sosyal çevreler tarafından şekillendirilen pasif bireyler olarak değerlendirmiştir. Tarihsel süreçte çocukluğun bir toplumsal statü ve hak öznesi olarak kabul edilmesi, yaklaşık dört yüzyıllık bir evrimin sonucudur (Akyüz, 2000). Çocukların kendi özgün sosyal dünyalarını nasıl kurdukları ve bu süreçte nasıl aktif birer özne olduklarına odaklanmak gerekmektedir.

Freeman’a göre çocuk haklarına dair yaklaşımlar, geçmişteki salt koruma temelli anlayıştan uzaklaşarak; çocuğun bireysel özerkliğini, kişilik gelişimini ve bütünlüğünü esas alan bir perspektife evrilmiştir. Ayrıca Freeman sosyoloji disiplininin çocukların toplumsal statüsünü güçlendirmeye yönelik hak temelli yaklaşımlar geliştirdiğini ve çocukların kendi yaşamlarını nasıl anlamlandırdıklarını, neyin onlar için önemli olduğunu ve sosyal dünyalarını hangi dinamiklerle inşa ettiklerini anlamaya yardımcı olduğunu belirtir (1998, s. 433-444). 1970’li yıllarda öne çıkan çocuk özgürlük hareketi, özellikle Richard Farson ve John Holt’un katkılarıyla, çocukların karar alma süreçlerine katılımını temel alan güçlü bir paradigma halini almıştır. Bu çaba, yalnızca teorik bir ilgiden ibaret olmayıp, aynı zamanda çocuk hakkının tanımlanması ve güvence altına alınması açısından önemlidir. Güçlü’nün belirttiği gibi bu anlayış, BMÇHS’nin 12. maddesinde somut biçimde ifadesini bulmaktadır (2016). Ancak iki dünya savaşının, çocuklar üzerinde derin ve yıkıcı etkiler bırakmasının; çocuklara özgü

hakların güvence altına alınması yönündeki uluslararası girişimlerin ivme kazanmasına yol açtığını da belirtmek gerekir. Bu bağlamda, dönemin “Milletler Cemiyeti” adıyla bilinen Birleşmiş Milletler, 26 Eylül 1924 tarihinde Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesini ilan etmiştir. Özellikle Sanayi Devrimi ve II. Dünya Savaşı’ndan sonra çocukların yaşadığı travmalar ile 20. yüzyılda yaşanan sosyo ekonomik dönüşümler, çocukların karşı karşıya kaldığı yapısal sorunları görünür hale getirmiştir. Bu süreçte çocuk emeğinin istismarı ve çocukların korunmaya muhtaç bireyler olarak ele alınması, ulusal ve uluslararası düzeyde çocuk haklarının tartışılmasını ve hukuki zemin kazanmasını gündeme getirmiştir. Söz konusu süreç, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 20 Kasım 1959 tarihinde Çocuk Hakları Bildirgesini kabul etmesini zorunlu kılmıştır. Bildirgede; çocuğa yönelik ayrımcılığın önlenmesi, çocuklara özgürce gelişme imkânı tanınması, doğumla birlikte kimlik ve vatandaşlık hakkının güvence altına alınması ve sosyal güvenlik haklarından yararlanma ve benzeri on temel ilke belirlenmiştir. 20 Kasım 1989 tarihinde BMÇHS oybirliğiyle kabul edilerek uluslararası hukuk nezdinde bağlayıcı bir hukuki metin niteliği kazanmıştır (Tatlıdil, 2007). Halihazırda 193 ülkenin taraf olduğu BMÇHS, Türkiye Cumhuriyeti tarafından 1994 yılında 4058 sayılı Kanun ile onaylanmış, müteakiben 1995 yılında Resmî Gazete’de yayımlanmak suretiyle ulusal hukuk sistemine dahil edilerek yürürlüğe girmiştir. Sözleşmenin kabulü sonrasında taraf devletlerin ilk olarak çocukların korunması ve bakımı yönünde yasal düzenlemelere gittikleri görülmektedir (UNICEF, 2007). Bu uluslararası çerçeve doğrultusunda Türkiye’de çocukluk ve çocuk haklarına ilişkin sosyal ve hukuki düzenlemeler de gelişim göstermiştir. Söz konusu sözleşme, çocukların sahip olması gereken hakları ve bu haklara erişimde gözetilmesi gereken evrensel ilkeleri tanımlamaktadır. Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin temel prensipleri; ayrımcılığın önlenmesi, eşitlik ve adaletin sağlanması ile yüksek yararının gözetilmesi, sevgi ve hoşgörü içinde büyüme hakkı ile çocuğun görüşlerinin dikkate alınması unsurlarını ihtiva etmektedir. Ayrıca yaşama, korunma, bakım ile katılım hakları açısından çocuğun bütüncül refahı temel alınmaktadır (Cılga, 2001). Bu bağlamda 2005 yılında yürürlüğe giren 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu, çocuğu erken yaşta ergin olsa dahi- 18 yaşını doldurmamış birey olarak tanımlamaktadır (Resmî Gazete, 2005). Benzer biçimde, Türk Dil Kurumu “çocuk” sözcüğünü, “bebeklik ile ergenlik arasındaki gelişme döneminde bulunan oğlan ya da kız” olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2025). Sözcüğün anlamında her ne kadar biyolojik gelişim sürecine atıf yapılsa da çağdaş sosyolojik yaklaşımlar, çocukluğu yalnızca biyolojik değil; aynı zamanda tarihsel, kültürel ve toplumsal bağlamda inşa edilen göreceli bir kavram olarak ele alındığında değinilmiştir. Bu nedenle çocukluk, evrensel bir yaşam evresinden ziyade,

toplumun normları, değerleri ve kurumları tarafından biçimlenen, tarihsel olarak değişken bir toplumsal kategori olduğunun tekrar belirtme gereği duyulmuştur.

Sözleşmenin ilk halinde çocuklara kendi haklarını öğrenmelerine yönelik bir eğitimi zorunlu kılan açık bir düzenlemenin bulunmaması dikkat çekici bir husustur. Bu eksiklik, sözleşmenin yürürlüğe girmesinden 17 yıl sonra, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi tarafından yayımlanan Genel Yorum VII’ de giderilmeye çalışılmıştır. Yorumda, çocuk haklarının erken çocukluk döneminden itibaren ele alınması gerektiği, küçük çocukların da hak sahibi bireyler olduğu ve bu dönemin hakların uygulanması açısından kritik bir evre olduğu özellikle vurgulanmıştır (Genel Yorum VII, 2006; Dirican, 2018). Birleşmiş Milletler çerçevesinde yapılan çalışmalar, erken çocukluk döneminden itibaren çocuklara yönelik hak temelli eğitimin teorik ve uygulamalı yönleriyle geliştirilmesi gerektiğini belirtmekte; bu süreçte ailelerin de aktif katılımının sağlanmasını önermektedir (Genel Yorum VII, 2006). Bu nedenle, gelişimin en hızlı yaşandığı erken çocukluk dönemine yönelik hak temelli eğitim programlarının geliştirilmesi, sosyal hizmetin savunucu rolü açısından da öncelikli bir alan olarak ele alınmalıdır. Bu bağlamda; ulusal düzeyde çocuk hakların öğretilmesine yönelik, özellikle okul öncesi döneme hitap eden ve aile katılımını içeren yapılandırılmış eğitim ya da programlarının sosyal hizmet uzmanları, sosyologlar, çocuk gelişimciler ve benzeri disiplinlerle iş birliği halinde sağlanması çocuk hakları bilincinin yerleşmesine olumlu katkıda bulunacaktır.

1989 yılında imzalanan BMÇHS çocuğa yaşam, gelişim, korunma ve katılım hakları tanır ve koruma altına alır. Türkiye bu sözleşmeyi 1995 yılında onaylamış ve Anayasa ile uyumlu hale getirmiştir. Ancak uygulamada hak temelli değil yardım temelli bir model benimsemiştir. Her ne kadar çocuk hakları, çocukluk anlayışının değişimi ile eş zamanlı bir biçimde gelişmiş ve evrensel belgelerle (örneğin, BM Çocuk Hakları Sözleşmesi) kurumsallaşsa da pratikte, dezavantajlı gruplara yönelik hak ihlalleri sürmektedir. Çocuk haklarının gelişimi, evrensel hukuk metinleriyle olduğu kadar sosyal politika ve sosyal hizmet disiplinleriyle de iç içe ilerlemedir. Bu kapsamda; Türkiye’de sosyal hizmet yapılanması içinde çocukların korunmasına dair kurumların dönüşümü (örneğin, Darüleytam, Himaye-i Etfal) bu sürecin tarihsel örneklerindendir. Türkiye’de sosyal hizmet alanında çocuk hakları söyleminin yaygınlaşması, 2005 sonrası çocuk koruma sisteminin yeniden yapılandırılması süreciyle hız kazanmıştır (Yılmaz ve Özgür, 2020). Modern sosyal hizmet ve sosyal politika yaklaşımında çocuğun “yüksek yararı” ilkesini esas alarak hak temelli politikalar üretilmelidir (Toran, 2010; Eğribel, 2019). Yasal mevzuat her ne kadar çocuğun yaşama, gelişme, korunma ve katılım

hakkını güvenceye alsa da sosyal hizmet uygulamaları bu hakların hayata geçirilmesini sağlamaya yönelik (Dirican, 2018) pratikteki aracıdır. Bu bağlamda, çocuğun iyilik halinin artması ya da pekişmesi için gerek yasa düzenlemeler gerekse sosyal politikalar noktasında toplumsal yapının sosyolojik incelemesi ve sosyal hizmet disiplini ile iş birliğinin yapılması önemlidir.

Türkiye’de çocuk hakları alanında en büyük zorluk, hak temelli yaklaşımdan çok yardım temelli uygulamaların öne çıkmasıdır. Çocuğun yüksek yararı ilkesi, sıklıkla yetişkinlerin yararıyla karıştırılmakta, çocuğun sesinin duyulması uygulamada sınırlı kalmaktadır. Sosyal hizmet uzmanlarının hak temelli müdahaleleri bu noktada kritik öneme sahiptir (Atanır ve Karataş, 2019). Sosyalleşme sürecinde çocuk, hakları tanınan değil; boyun eğdiren bir varlık olarak görülmüş, özellikle okul ve aile gibi kurumlarda bu durum meşrulaştırılmıştır (Çetinkaya, 1997; Fass, 2003). Bu anlayışa karşı olarak, çocuk haklarını temellendiren çağdaş yaklaşım çocukları bağımsız, yaratıcı ve özne olarak kabul eder.

Çocuk haklarının; yaşama, barınma, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim ile her türlü istismar ve ihmale karşı korunma gibi temel hakları kapsayan, doğuştan sahip olunan evrensel bir hukuksal ve etik ilkedir. Bu kavramsallaştırma, çocukların yalnızca ebeveynlerinin değil, tüm toplumun ortak sorumluluğu olduğuna dair farkındalıkla birlikte, onların fiziksel, psikolojik ve sosyal gelişimlerinin bilimsel temelde desteklenmesini gerektirir. Günümüzde artan ve toplumda çok fazla gördüğümüz çocuk işçiliği, küçüğün gelişim evresini olumsuz etkileyebilir. Çocuğun çalıştırılmasının normalleştirilmesi, ortaçağdaki çocuğun “küçük insan”, “minyatür insan” kabulünden farklı değildir.

2021 yılında International Labour Office (ILO) ve UNICEF tarafından yayımlanan raporda, dünya genelinde çocuk işçiliğinin ulaştığı boyut çarpıcı verilerle ortaya konulmuştur. 2020 yılı itibarıyla dünya çapında neredeyse 160 milyon çocuk işçinin 79 milyonu tehlikeli işlerde çalışmaktadır. Çocuk işçiliğinde gözlemlenen bu artış eğilimi, Çin’de ortaya çıkarak kısa sürede küresel bir salgına dönüşen COVID-19 pandemisinin, işgücü piyasaları üzerindeki derin ve olumsuz etkilerinin bir yansıması olarak değerlendirilmektedir. Küresel ölçekte artan ticari rekabet ve teknolojik gelişmelerin işgücü piyasalarında yarattığı baskılar, özellikle gelişmekte olan ülkelerde çocukların ucuz işgücü olarak istihdamını teşvik etmektedir. Her ne kadar çalışma nedenleri çeşitlilik gösterse de çocukların çalışma yaşamına katılması fiziksel, ruhsal ve bilişsel gelişimlerini negatif etkilemektedir (Öztürk vd., 2018, s. 1). Sigortasız ve düşük ücretle çalıştırılmaları, işverenler açısından maliyet avantajı sağlasa da bu durum hem ulusal hem de uluslararası hukuk normlarına aykırıdır. Toplumun en korunmasız kesimini oluşturan

çocuklar yalnızca ebeveynlerinin değil, aynı zamanda devletin ve toplumun tüm bireylerinin sorumluluğundadır.

Çocuk işçiliği, özellikle gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde yapısal bir sorun haline gelmiş ve küresel ölçekte kronikleşmiştir (Çakaloz ve Sevinçok, 2017, s. 91). Türkiye de bu sorunun yaşandığı ülkeler arasında yer almaktadır. Türkiye’de çocuk işçiliği, her ne kadar 4857 Sayılı İş Kanunu, 6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu ve ilgili yönetmeliklerle sınırlandırılmaya çalışılsa da mevsimlik tarım, küçük sanayi atölyeleri ve sokaklar gibi denetimi zor alanlarda halen yaygın biçimde varlığını sürdürmektedir. Artan sayıda çocuk işçi hem gündelik yaşamda gözlemlenmekte hem de Türkiye TÜİK raporları ve akademik yayınlarla belgelenmektedir. TÜİK verilerine göre 15-17 yaş grubundaki çocukların işgücüne katılma oranı; 2020 yılı verilerine göre %16,2, 2021 yılında %16,4, 2022’de %18,7, 2023 yılında %22,1’e ve son olarak bu oran 2024 yılında %24,9’a yükselmiştir. Veriler, çocuk işçiliğinde belirgin bir artış eğilimini ortaya koymaktadır. Bu durum, çocuk işçiliğinin Türkiye’de çözüm bekleyen temel sosyal sorunlardan biri olduğunu göstermektedir.

Çocukların çalışmasını ifade etmek için kullanılan “çocuk işçiliği” kavramı, olgunun meşrulaştırıldığı düşüncesiyle eleştirilip; “çocuk emeği” kullanılması önerilmekte ya da kullanılmaktadır. Ancak çalışırken hayatını kaybeden çocuklar bu olgunun varlığını en acı şekilde göstermektedir. Mesleki Eğitim Merkezleri (MESEM) üzerinden dahi çocuklar bir şekilde çalışma hayatının parçası olmakta ve MESEM “eğitimleri” ya da “stajı” esnasında hayatını kaybeden çocuklar vardır. İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği (İSİG) Meclisi verilerine göre Türkiye’de 2024 yılında 71 çocuk çalışırken hayatını kaybetmiştir. İSİG’in 2025 yılı aralık ayı verisine göre ise 85 çocuk çalışırken hayatını kaybetmiştir (İSİG, 2025). Bu haliyle olgunun nasıl kavramlaştırılmasından ziyade; çalışan çocuklar sınıf olarak varlığını kabul etmek, ilgili olgunun görünür olması, gerekli denetim, yaptırım ve düzenlemelerin sağlanmasına olumlu katkı sunacaktır.

Artan çocuk işçiliğini sayısının yanında net okullaşma oranı da düşmektedir. Millî Eğitim Bakanlığı 2024-2025 Örgün Eğitim İstatistiklerine göre, okullaşma oranları sunulmuş olup, özellikle lise düzeyinde okullaşma oranında 2017-2018 yılından bu yana gözle görülür bir düşüş yaşanmıştır. 2023-2024 döneminde yüzde 87,97 olan okullaşma oranı, 5 puanlık azalışla yüzde 82,85 seviyesine gerilemiştir. Bu tablo, çocuk işçiliği ile okullaşma oranının nasıl ilişkili olduğunu net biçimde göstermektedir. Artan çocukların işgücüne katılma oranının yanında azalan okullaşma oranı kaygı vericidir. Her ne kadar Türkiye, BMÇHS’ye taraf olsa ve 4857 sayılı İş Kanunu’na sahip olması da çocuk işçiliği ile mücadelede uygulamada ciddi

sorunlar yaşamaktadır. Denetim mekanizmalarının yetersizliği, yoksulluk, kayıt dışı ekonomi ve eğitim sistemindeki eksikler gibi yapısal faktörler çocukların çalışma yaşamına itilmesine zemin hazırlamaktadır. Bu noktada sosyal hizmet disiplini yalnızca müdahale eden değil, aynı zamanda koruyucu ve önleyici politikaların geliştirilmesinde aktif rol üstlenen bir alan olarak öne çıkmaktadır. Sosyal hizmet uzmanları, çocukların ve ailelerinin ihtiyaçlarını gözeterek sosyal destek sunmaları, hak temelli bir yaklaşımla politika üretim süreçlerine katkı sağlamaları için yeterli istihdama sahip olmadığının altı çizilmelidir.

SONUÇ YERİNE YENİ BİR KAVRAM: UYSAL YAKA

Mendel (2011)'in çocukluğu modern toplumların son sömürgesi olduğuna dair görüşü çocuğun modern iktidar yapıları içerisinde konumunu eleştirel biçimde tartışır. Ona göre çocukluk, tarihsel olarak baskılanan, sesi duyulmayan ve yetişkin iktidarı altında yeniden üretilen bir sınıftır. Bu bakış açısı, çocuğun sadece korunmaya ve bakıma muhtaç bir özne değil, aynı zamanda otoritenin nesnesi haline geldiğini ve pedagojik araçlarla tahakküm altına alındığını ileri sürer. Ona göre çocuk, tarihsel olarak yetişkin otoritesine tabi bir toplumsal sınıftır. Mendel'in yaklaşımı, sosyal hizmette çocukla çalışırken kullanılan metodolojiyi dönüştürür. Çocuğun kendi deneyimlerinin bilgi kaynağı olduğu kabul edilir ve uygulamalar, çocuk katılımı temelinde yeniden inşa edilir.

Çocuk işçiliği, yoksulluk, göç, eğitim yoksunluğu ve toplumsal eşitsizlik gibi yapısal faktörlerle beslenen, ulusal ve uluslararası ölçekte karşı durulan bir olgudur. Çocuk işçiliği literatürü büyük ölçüde hak temelli, insani gelişim ve sosyal hizmet bakış açısıyla şekillenmiştir. Ancak Marxist sınıf analizleriyle çocuk emeğinin sistem içindeki yeri yeterince ortaya konmamıştır. Mevcut literatürde çocuklar çoğunlukla “aile bireyi” veya “korunması gereken” kategorilerinde değerlendirilmektedir. Bu da onları sınıf mücadelesinin dışında, pasif bir özne konumuna yerleştirir.

Çocuk işçiliği olgusu çoğu zaman bireysel trajediler, denetim ya da yasal eksiklikler çerçevesinde ele alınmakta, çocuk emeğinin sınıfsal boyutu yeterince analiz edilmemektedir. Bu çalışmada, çocuk işçiliğine dair hâkim söylemlerin ötesine geçerek, sınıfsal bir fenomen olarak konumlandırmaya çalışarak; çocuk işçiliğini sınıf temelli bir perspektifle ele alarak geleneksel sınıf tanımlarının ötesinde yeni bir kavramsallaştırmaya giderek “uysal yaka” kavramıyla çocuk emeğini sınıfsal bir pozisyonda tanımlanmıştır.

“Uysal yaka” işgücü piyasasında ne tam anlamıyla bir ekonomik aktör ne de sendikal ya da hukuki bir özne olan çocuk işçilerin, sistematik olarak güvencesizliğe ve sömürüye açık

bir emek kategorisinde konumlandığını simgeler. 18 yaş altında olup çalışan popülasyondan oluşan bu sınıf, çoğunlukla “alt proletarya” ya da “marjinal emek gücü” içinde değerlendirilme potansiyeli taşısa da “uysal yaka” kavramsallaştırmasıyla kendi başına bir emek sınıfı olarak ele alınabilir. Bu yeni kavram, yalnızca fiziksel emeği değil, aynı zamanda çocukların içinde bulunduğu itaatkâr, edilgen ve korunmasız çalışma konumunu da vurgular. Göçmen çocuklar, kız çocukları ve etnik azınlıklara mensup çocuklar “uysal yaka” sınıfı içerisinde daha da kırılgan alt-kategoriler oluşturma potansiyeli taşımaktadır. Bu durum, sınıf içinde bile katmanlı eşitsizlikleri gündeme getirir.

Beyaz yaka ve mavi yaka gibi kavramlar üzerinden yetişkin emeği sınıflandırılırken, çocuk emeği genellikle görünmez kılınmakta, tali bir emek biçimi olarak değerlendirilmektedir. Çocuk işçiliği literatüre kazandırılmak istenen uysal yaka metaforu, çocuk işçiliğini meşrulaştıran ya da çocuk emeğini sınıf olarak ele almak bu konuda herhangi bir rıza üretimi için değil, konunun görünürlüğünü ve popülasyonunun büyüklüğüne dikkat çekmek için vardır. “Uysal yaka” kavramı; çocuk işçilerin ekonomik, sosyal ve ideolojik olarak sistematik biçimde bastırılmış, sessizleştirilmiş ve güvencesiz bırakılmış sınıf konumunu işaret eder. Çocuk işçilerin iş gücü piyasasındaki görünmezliğini ve rıza üretimine dayalı sömürsünü açığa çıkarır. Bu bağlamda çocuk işçiliği sadece bir sosyal sorun değil, aynı zamanda kapitalist üretim ilişkilerine içkin bir sınıfsal olgusu olarak ele alınmalıdır. Bedenleri üzerinde tahakküm kurulan, disipline edilmiş ve itaatkâr hale getirilmiş özneler olan çocuk işçiler, gelişmekte olan ülkelerde sermaye için cazip çalışma grubudur. Özellikle hizmet sektöründe kayıt dışı çalıştırılan çocuklar, düşük ücretle ve uzun saatler çalışmaya zorlanmaktadır (Tor, 2010). Bu bağlamda “uysal yaka”, neoliberal ekonomilerin istikrarsız ama ucuz işgücü talebine verilen toplumsal fotoğrafın adıdır. Bu kavram sayesinde, çocuk emeği yalnızca korunması gereken bir “mağduriyet” değil, aynı zamanda kapitalist üretim ilişkileri içinde belirli bir yere sahip olan sınıfsal bir özne olarak ele alınabilir. Dolayısıyla, çocuk işçiliğine karşı mücadele yalnızca koruma politikalarıyla değil, sınıfsal adalet temelinde yeniden düşünülmelidir. Böylece; “uysal yaka”, çocuk işçiliğine dair sınıfsal sessizliği bozan, sömürünün biçimsel değil, yapısal olduğunu hatırlatan güçlü bir kavramsal çerçeve sunmaktadır.

Kavramın “uysal” niteliği, çocuk işçilerin genellikle çalıştırıldıkları koşullara karşı koyamayan, sendikal örgütlenmeden uzak, hak taleplerini dile getiremeyen ya da yaşları gereği bu bilince erişememiş olmalarını anlatır. Bu çocuklar, sınıfsal olarak örgütsüz ve yalnızdırlar, aynı zamanda kapitalist üretim ilişkilerinde “geçici”, “yardımcı”, “aileye katkı sağlayan” olarak etiketlenip, hak ettikleri emeğin karşılığını alamazlar. Altındal ve Eroğlu’nun belirttiği gibi

kapitalizm maddi ilişkilerden ibaret değildir (2021), kapitalizm aynı zamanda; toplumsal üretimdir. Bu bakış açısıyla uysal yaka toplumsal üretimin çıktılarından biridir.

Neoliberal üretim rejimleri, esnek çalışma biçimlerini teşvik ederken “uysal yaka” sınıfının büyümesine zemin hazırlamaktadır. Ucuz ve sorgulamayan emek olarak görülen çocuk işçiler, özellikle kayıt dışı sektörlerde neoliberalizmin emeğini çifte sömürdüğü bir sınıf halindedir. Göçmen çocuklar çoğu zaman yasal koruma dışı bırakıldıkları için işverenler açısından daha da “uygun” işgücü kaynağı haline gelmektedir. “Uysal yaka” kavramı, çocuk işçiliğinin yalnızca bir insan hakları ihlali değil, aynı zamanda yeni bir sınıfsal kimlik biçimi olduğunu ortaya koyar. Bu kavram, çocuk emeğinin sınıfsal analizinde eksik kalan sembolik, ideolojik ve yapısal boyutları kapsayarak, literatüre özgün bir katkı sunmaktadır.

Çocukluk kavramını tarihsel, sosyolojik ve sosyal hizmet perspektifinden ele alan bu çalışmada; gerek araştırma konumuyla ilgili yayınları okurken gerek araştırmayı metne dökerken “bilgi toplayıcısı”; “bilgi harmanlayıcısı” olmaktan ziyade yeni bir metafor üretilmesine yardımcı oldu. Metafora ulaşmada; Gerard Mendel’in eleştirel yaklaşımı çerçevesinde çocukluğun “sömürgeleştirilmiş” bir kategori olduğu vurgulaması önemli bir yere sahiptir. Yapılan kuramsal çözümleme neticesinde çocukluğun sınıfsal konumu “uysal yaka” olarak kavramsallaştırılmıştır.

Sosyal bir gerçeği vurgulamak, öne çıkarmak, seslerini duyurmak için kullandığım uysal yaka metaforu, olguya ilişkin bilgiden, sosyal gerçeklikten harmonisinden meydana gelmiştir. Bu yönüyle tıpkı “Lakoff ve Johnson’ın (1980) belirttiği gibi bilgi enformasyon ile enformasyonun içinde bulunduğu bağlamdan üretmekte olup bu bağlamı çözen ve ifade eden olgu da metafordur (aktaran: Alpaslan ve Kutanis, 2007, s. 7). Metaforlar aynı zamanda olguların ya da sosyal gerçeklerin çarpıcı bir dış ses olma görevi de vardır. Karmaşık durumları akılda kalıcı, zihinde canlandırmaya yatkın şekilde ifade etmeye yardımcı olan metaforlar bu yönüyle ilgili sosyal fenomenin bağlamı hakkında da ipucu verir. Bu nedenle, açıklanan resmi çocuk işçiliği rakamlarındaki yükselen ivmenin gösterdiği üzere, çocuk işçi popülasyonu azımsanmayacak boyuttadır. Uysal yakanın görünürlüğünün artması gayesiyle üretilen bu kavram; sosyal bilimlerde sınıfsal adalet odaklı bakış açısıyla, çocuk emeğine dair yeni tartışmalara zemin hazırlama potansiyeli taşımaktadır.

EXTENDED ABSTRACT

Childhood is conceptualized not merely as a biological stage of development, but rather as a social construct. Its structure is actively shaped, built, and rendered variable by social, cultural,

historical, and ideological contexts. Historically, the concept has undergone various processes of definition and institutionalization. Consequently, childhood transcends a simple age-based demarcation; it is a social category that necessitates explanation through its specific social context (Jenks, 1996; Eğribel, 2019). As Ördem (2020) suggests, the historical evolution of childhood is fundamentally intertwined with economic structure, political power dynamics, and societal culture. From this perspective, the definition of the child is not rooted in a universal reality but is instead fluid, being constantly reshaped by the dominant ideologies, relations of production, and cultural codes of a given period.

In the contemporary literature, the child is redefined: no longer regarded merely as an “object of property,” but affirmed as an individual vested with rights; and shifts from being solely an object of social control to an active agent participating in social processes. Accordingly, it is imperative that the child not be treated as a homogeneous class, but rather as an individual exhibiting inherent differences. Intersectional identity elements, such as gender, ethnicity, race, disability, and cultural diversity, are thus of central importance in the comprehensive sociological analysis of the child.

It would be conceptually incomplete to categorize the rising number of child labourers, along with other proprietors of invisible labour, as a homogeneous class defined solely within the scope of working life. A crucial observation is that children compelled into labour currently lack a conceptual equivalent within traditional class terminology, raising the question of whether this “little people” demographic has been overlooked in class analyses. The recognition of this theoretical gap during the literature review, coupled with the sheer magnitude of the child labour population, necessitates a distinct categorization. Consequently, this study aims to contribute to the academic discourse by proposing a novel conceptual framework.

In the existing social sciences literature, the phenomenon of child labour is predominantly examined through rights-based or protectionist perspectives, an approach which inadvertently obscures its class dimension. However, a fundamental contradiction emerges between framing this phenomenon solely within the scope of victimization or domestic responsibility and the empirical realities of the field. Within capitalist relations of production, child labour is characterized by precarity, obedience, and invisibility. This configuration suggests that children are systematically positioned within a suppressed and dominated labour class. This observation points directly to a theoretical lacuna in the existing literature. Therefore, this study posits that child labour ought to be addressed as a unique class category that transcends dominant traditional class analyses.

Child labour has fundamentally evolved into a structural problem within developing and underdeveloped nations, reaching chronic proportions on a global scale (Çakaloz & Sevinçok 2017, p. 91). The Republic of Turkey is notably one of the countries experiencing the sustained severity of this issue. Although legal efforts—including Labour Law No. 4857, Occupational Health and Safety Law No. 6331, and associated regulations—attempt to constrain child labour, the phenomenon remains widespread across sectors that are inherently difficult to monitor, such as seasonal agriculture, small industrial workshops, and street-based activities.

The rising prevalence of child labourers is both empirically observed in daily life and quantitatively documented in reports issued by the Turkish Statistical Institute (TÜİK) and academic literature. TÜİK data reveals a clear upward trajectory in child labour: the labour force participation rate for children in the 15–17 age group increased from 16.4% in 2021 to 18.7% in 2022, culminating in 22.1% in 2023. Concurrently, the employment rate saw a significant rise from 14.0% to 19.6% during the same period. A discernible gender disparity is also evident in the 2023 figures, where the labour force participation rate for boys stood at 32.2%, compared to 11.5% for girls. This consistent data confirms that child labour constitutes one of the principal social problems in Turkey necessitating urgent intervention and structural solutions.

Neoliberal production regimes, while promoting flexible work arrangements, pave the way for the growth of the “obedient” class. Child laborers, seen as cheap and unquestioning labour, have become a class whose labor is doubly exploited by neoliberalism, especially in the formal sector. Migrant children, often excluded from legal protection, become an even more “convenient” source of labour from the employers' perspective. For “obedient” workers, child labour is not only a human rights issue but also a new form of class identity. This concept offers a unique contribution to the literature by encompassing the symbolic, ideological, and structural dimensions that are often overlooked in class analysis of child labour.

The phenomenon of child labour is frequently examined through the lens of individual tragedy, mechanisms of social control, or legal shortcomings, which collectively result in the insufficient analysis of its class dimension. This study critically engages with the dominant discourses surrounding child labour and endeavors to reposition the issue fundamentally as a class phenomenon. By addressing child labour from a class-based perspective and moving beyond conventional class definitions, we introduce a new conceptualization that assigns child labour a distinct class position via the concept of the “obedient collar.”

The metaphor of the “obedient collar” was developed to emphasize, articulate, and provide voice to a specific social reality, emerging from the confluence of theoretical knowledge, social facts, and field observations. In this respect, the formulation aligns with the assertion of Lakoff and Johnson (1980), who posited that knowledge is generated from information and its surrounding context, and that metaphors serve as the phenomenon which resolves and expresses this context (as cited in Alpaslan & Kutanis, 2007, p. 7). Furthermore, metaphors possess the crucial function of acting as a striking external voice for facts or compelling social realities. By facilitating the memorable and concise expression of complex situations, metaphors also provide critical clues regarding the underlying context of the relevant social phenomenon. Consequently, given that both field observations and the escalating trajectory in official child labour statistics indicate a substantial population of child workers, this concept was produced with the explicit aim of enhancing the visibility of the working child. The “obedient collar” thus holds the potential to instigate new discussions on child labour within the social sciences, particularly from a class justice-oriented perspective.

KAYNAKÇA

- Acar, H. (2023). Türkiye çocuk yıllığı 2023: 100 yılın çocukluk tarihi: Türkiye’de çocuklara yönelik sosyal hizmetlerin 100 yılı. *Çocuk Vakfı Yayınları*, 1298-1450.
- Akyüz, E. (2000). *Ulusal ve uluslararası hukukta: çocuğun haklarının ve güvenliğinin korunması*. Milli Eğitim Basımevi.
- Alanka, D. (2024). Nitel bir araştırma yöntemi olarak içerik analizi: Teorik bir çerçeve, *Kronotop İletişim Dergisi*, 1(1), 62-82.
- Alpaslan, S., ve Kutanis, R. Ö. (2007). Bilimsel bilgi üretiminde metaforların rolü: destek mi engel mi?. *Bilgi*, 15(2), 1-17.
- Altındal, Y., ve Eroğlu, S. (2021). Tüketimin kirli fotoğrafı: The true cost belgeselinin sosyolojik incelenmesi. *İmgelem*, 5(9), 381-418.
- Aries, P. (1962). *Centuries of childhood: A social history of family life*. Vintage.
- Atatanır, H., ve Karataş, K. (2019). Yoksulluğa hak temelli yaklaşım. *İnsan ve İnsan*, 6(21), 453-475. <https://doi.org/10.29224/insanveinsan.494872>
- Başaranbilek, E. (1994). Arkeolojik eserlerde çocuk. B. Onur (Ed.), *Toplumsal tarihte çocuk*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi. (2006). Çocuk haklarına dair sözleşmeye ilişkin genel yorumlar, 2001-2006. *International Children’s Center*, Ankara.
- Bumin, K. (2013). *Batı’da devlet ve çocuk*. Çizgi kitabevi.
- Cılga, İ. (2001). Demokrasi insan hakları kültürü ve çocuk hakları. *Milli Eğitim Dergisi*, 151.
- Corsaro, W. A. (1997). *The sociology of childhood*. Pine Forge Press.
- Çakaloz, B., ve Sevinçok, D. (2017). Türkiye’de çalışan çocuklar ve ruh sağlığı. *İş Yazıları Dergisi*, 89-100.
- Çavuşoğlu, C. (2013). Tarih öncesi çocukluk. *Sosyoloji Yazıları*, 21(2), 1-2.
- Çelik, F. (2020). Cumhuriyet’in ilk yıllarında bir sosyal hizmet kurumu: Darüleytam. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(2), 41-58.
- Çetinkaya, N. (1997). Türk hukuk sisteminde çocuğun korunması. *İnsan Hakları*, 1(1), 77-82.
- Demir Gürdal, G. (2015). Modern çocukluk ve kültürel söylem. *Toplum ve Bilim*, 20(1), 46-53.
- Dirican, R. (2018). Tarihi süreçte çocukluk ve çocuk hakları. *Çocuk ve Gelişim Dergisi*, 2(2), 51-62. <https://doi.org/10.36731/cg.472028>
- Eğribel, F. (2019). Modernleşme ve çocuk algısı. *Kültür Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 1-12.
- Erkan, Ü. (2022). Sosyolojik bir disiplin olarak klinik sosyoloji. *İmgelem*, 6(11), 365-392.
- Erkul, E. (2021). *Çocuk yoksulluğunun ekosistem perspektifi temelinde analizi* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Fass, P. (2003). Children and globalization. *Journal of Social History*, 36(4), 963-977.
- Freeman, M. (1998). The sociology of childhood and children’s rights. *The International Journal of Children’s Rights*, (6), 433-444.
- Güçlü, S. (2016). Çocukluk ve çocukluğun sosyolojisi bağlamında çocuk hakları. *Sosyoloji Dergisi*, Armağan Sayısı, 1-22.

- Heywood, C. (2003). *Baba bana top at-Batı'da çocukluğun tarihi* (E. Hoşsucu, Çev.). Kitap Yayıncılık.
- International Labour Office (ILO) and United Nations Children's Fund, Child Labour (UNICEF). (2021). Global estimates 2020, trends and the road forward. <https://endchildlabour2021.org/wp-content/uploads/2021/11/Child-labour-Global-estimates-2020.pdf>
- İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi (İSİG). (2025). *İş Cinayetlerine ve Çocuk İşçiliğine Karşı Mücadele*. <http://www.isigmeclisi.org/21492-is-cinayetlerine-ve-cocuk-isciligine-karsi-mucadeleye-kasim-ayind>
- James, A., ve Prout, A. (2001). *Constructing and reconstructing childhood*. Falmer Press.
- Jenks, C. (1996). *Childhood*. Routledge.
- Kaya, H., ve Aydın, M. (2021). Çocuk işçiliği ve sosyal hizmet yaklaşımları. *Çalışma ve Toplum*, 48(1), 311-328.
- Koç Başar, C. (2021). Antik Yunan'da cinsiyet rolleri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 23(29), 1329-1361.
- Mayall, B. (2000). The sociology of childhood in relation to children's rights. *The International Journal of Children's Rights*, 8(3) 243-259. <https://doi.org/10.1163/15718180020494640>
- Mendel, G. (2011). *Son sömürge: Çocuk*. Kabalcı Yayınları.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2025). *Milli eğitim istatistikleri-örgün eğitim 2024-2025*. <https://sgb.meb.gov.tr/www/2024-2025-orgun-egitim-istatistikleri-yayimlandi/icerik/771#:~:text=Orta%C3%B6%C4%9Fretimde%20net%20okulla%C5%9Fma%20oran%C4%B1%202024,y%C3%BCzde%2087%2C88'dir>
- Neuman, W. L. (2012). *Toplumsal araştırma yöntemleri: Nicel ve nitel yaklaşımlar I-II*. Cilt (5. Basım). Yayın Odası.
- Onur, B. (2001). Çocukluğun tarihi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 34(1), 1-11.
- Onur, B. (2005). *Türkiye'de çocukluğun tarihi*. İmge Kitapevi.
- Onur, B. (2010). *Toplumsal tarihte çocuk*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Ördem, O. (2020). Türkiye'de çocukluk sosyolojisi. *OPUS International Journal of Society Researches*, 16(31), 4469-4492. <https://doi.org/10.26466/opus.727041>
- Özdemir, M. (2010). Nitel veri analizi: sosyal bilimlerde yöntembilim sorunsalı üzerine bir çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 323-343.
- Öztan, G. (2013). *Türkiye'de çocukluğun politik inşası*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Öztürk, M., Dur, A. İ. B., ve Nurdoğan, A. K. (2018). 2018 Çocuk işçiliği ile mücadele yılı. *Toprak İşveren Dergisi*, 10-17.
- Prout, A., ve James, A. (2005). *A new paradigm for the sociology of childhood*. Routledge.
- Qvortrup, J. (2005). *Varieties of childhood, studies in modern childhood* (J. Qvortrup, Ed.). Palgrave UK.
- Şirin, M. R. (2017). *Çocukluk sosyolojisi*. Çocuk Vakfı Yayınları.

- Tatlıdil, E. (2007). Hızlı kentleşmenin sokakta çalışan çocuk üzerine etkisi: İzmir örneği (Ö. Yıldız, Der.). *5. sokakta çalışan ve yaşayan çocuklar sempozyumu*. Gaziantep Üniversitesi Yayını.
- Tor, H. (2010). Türkiye’de çocuk işçiliğinin boyutları. *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks*, 2(2), 25-42.
- Toran, M. (2010). Çocukluk kavramının evrimi. *Erken Çocukluk Eğitimi Dergisi*, 4(2), 24-29.
- Turmel, A. (2008). *A historical sociology of childhood developmental thinking. categorization and graphic visualization*. Cambridge University Press.
- Türk Dil Kurumu Sözlüğü. (2025). *Çocuk*. <https://sozluk.gov.tr/>
- Türkiye Cumhuriyeti 4857 Sayılı İş Kanunu. (2003). *10.06.2023 Tarihli Resmi Gazete*. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=4857&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>
- Türkiye Cumhuriyeti 5395 Çocuk Koruma Kanunu. (2005). *14.07.2005 Tarihli Resmi Gazete*. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/07/20050715-1.htm>
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. (1982). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2709.pdf>
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2019). Haber Bülteni. *Çocuk işçiliği*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Child-Labour-ForceSurvey-2019-33807>
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2020). *İstatistiklerle çocuk*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Cocuk-2020-37228>
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2023). *Kurumsal olmayan çocuk nüfusun işgücü durumu, 2014-2023*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Cocuk-2023-53679&dil=1>
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2024). *Çocuk işgücü anketi sonuçları*. https://www.tuik.gov.tr/media/announcements/istcocuk_2024.pdf
- United Nations Children’s Fund, Child Labour (UNICEF). (2004). *Çocuk haklarına dair sözleşme*. http://www.unicef.org/turkey/pdf/_cr23.pdf
- United Nations Children’s Fund, Child Labour (UNICEF). (2007). *Çocuk hakları ve gazetecilik uygulamaları, hak temelli perspektif*. Dublin Teknoloji Enstitüsü.
- Uyan-Semerci, P., Müderrisoğlu, S., Karatay, A., Ekim-Akkan, B., Kılıç, Z., Oy, B., ve Uran, Ş. (2012). *Eşitsiz bir toplumda çocukluk: Çocuğun “iyi olma hali”ni anlamak İstanbul örneği*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Woodhead, M. (2005). *Psychology and the cultural construction of children’s needs, constructing and reconstructing childhood: Contemporary issues in the sociological study of childhood*, A. Prout ve A. James (Ed.), Falmer Press.
- Yıldırım, A. (2021). Osmanlı döneminde sosyal hizmet kurumları: Darüleytam örneği. *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 15(2), 89-102.
- Yılmaz, E., ve Özgür, H. (2020). Türkiye’de çocuk haklarının gelişimi ve sosyal hizmet yaklaşımları. *Uluslararası Çocuk Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 33-51.

Makale Bilgileri/Article Information

<i>Etik Beyan:</i>	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan edilir.	<i>Ethical Statement:</i>	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
<i>Çıkar Çatışması:</i>	Çalışmada kişiler veya kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.	<i>Conflict of Interest:</i>	The authors declare that declare no conflict of interest.
<i>Yazar Katkı Beyanı:</i>	Çalışmanın tamamı yazar tarafından oluşturulmuştur.	<i>Author Contribution Declaration:</i>	The entire study was created by the author.
<i>Mali Destek:</i>	Çalışma için herhangi bir kurum veya projeden mali destek alınmamıştır.	<i>Financial Support:</i>	The study received no financial support from any institution or project.
<i>Yapay Zekâ Kullanımı:</i>	Bu çalışmada herhangi bir yapay zekâ tabanlı araç veya uygulama kullanılmamıştır.	<i>Use of Artificial Intelligence:</i>	This study did not utilize any artificial intelligence-based tools or applications.
<i>İntihal:</i>	Bu makalede intihal taraması yapılmış ve intihal içermediği teyit edilmiştir. – İntihal.Net	<i>Plagiarism:</i>	This article has been scanned for plagiarism and it has been confirmed that it does not contain plagiarism. – İntihal.Net